

**Репрезентація етнічної самосвідомості у літературній творчості
старшокласників: теоретичний аналіз проблеми**

Гречуха І. А.

Житомирський державний університет імені Івана Франка
асистент кафедри теоретичної психології та психології розвитку
м. Житомир, Україна

Шмиглюк О. Г.

Житомирський державний університет імені Івана Франка
асистент кафедри теоретичної психології та психології розвитку
м. Житомир, Україна

Дослідження літературної творчості школярів є однією з актуальних проблем психолого-педагогічної науки. Адже саме цей вид художньої творчості передбачає використання найбагатшого ресурсу, який є в людини – мови. Літературна творчість є засобом та результатом пізнання навколишнього світу, формою самовираження творчої особистості. А основне, це результат створення чогось нового, неповторного та креативного.

Саме в цьому виді творчості найяскравіше має можливість проявитися етнічна самосвідомість особистості. Уявлення про етнічне формується індивідом на основі певного рівня освіти і культури, під впливом соціального оточення. Самоідентифікація з певним етносом можлива за умови, якщо етнічне стало предметом осмислення особи. В ранньому юнацькому віці когнітивна сфера старшокласників завершує перехід від конкретного до абстрактного мислення (Ж.Піаже), а пошук особистісної ідентичності стає першочерговим у розвитку школяра (Е.Еріксон). Емоційна сфера стає більш стабільною, а підвищений конформізм, притаманний підліткам, слабшає та поступово замінюється прагненням до самореалізації та індивідуалізації (І.С. Кон). Це період професійного самовизначення особистості та активного

пошуку сенсу життя, що реалізується через процеси самопізнання та саморозуміння (В.В. Знаков)[1].

Кожна людина належність/неналежність до певної етнічної спільноти уявляє по-своєму. Це і виражає її етнічну компетентність, тобто спроможність індивіда, або групи впоратися з тим чи іншим завданням, опанувати складною ситуацією й прийняти адекватне рішення[2].

Дослідження літературної творчості старшокласників уможливорює побудову психологічного портрету автора, вивчення психологічних особливостей розвитку його етнічної самосвідомості.

Дослідженням дитячої літературної обдарованості та творчості займаються С.Д. Максименко, В.О. Моляко, О.Л. Музика, О.І. Кульчицька, О.А. Кривопишина, Н.В. Чепелева[4, 5, 7, 12]. С.Д. Максименко виділяє основні чинники обдарованості та говорить, що вона становить неповторний ансамбль розвитку пізнавальних процесів, особистісних якостей та психічних функцій[10]. В характеристиці літературної обдарованості В.О. Моляко та О.І. Кульчицька орієнтуються на специфічні ознаки цього виду обдарованості, а саме: особливе володіння словом, відчуття слова, різноманіття у використанні слів, здатність до втілення різних композицій, створення різних словесних конструкцій[5]. В.П. Ягункова вивчає літературні здібності школярів та дає характеристику таким психічним властивостям, які пов'язані із особливостями сприйняття дійсності і збереження її в пам'яті, творчу її переробку і створення художніх образів та втілення цих образів в літературно-художню форму[13]. Спираючись на виділені критерії в психологічній діагностиці літературної обдарованості проводяться дослідження творчості поетів та письменників (біографічних відомостей, особливостей текстотворення тощо). До такого аналізу вдаються В.О. Моляко, О.Л. Музика, О.А. Кривопишина, Н.В. Чепелева, описуючи психологічний портрет як відомих поетів та письменників, так і письменників-початківців [4, 5, 7, 12].

Вивченню проблеми етнічної самосвідомості присвятили свою наукову діяльність такі науковці як Ю. В. Бромлей, В. Б. Євтух, В. І. Козлов, В. Ю. Хотинець, Г. С. Лозко[2, 6, 8, 11].

На думку Ю.В. Бромлея, етнічна самосвідомість - це уявлення індивідів про власний етнос, його властивості[8]. В. Б. Євтух виділяє такі головні ознаки етнічної самосвідомості, як: усвідомлення спільного етнічного походження, спільних етнопсихологічних рис, спільності етнічної культури. Автор зазначає, що етнічна самосвідомість формується на основі засвоєння елементів культури, звичаїв, традицій, які є якісними характеристиками етнічних спільнот[2]. На думку В.І. Козлова, етнічна самосвідомість формується в процесі входження людини у суспільство та виробленні основних соціальних орієнтацій[8]; В. Ю. Хотинець звертає увагу на когнітивний компонент розвитку етнічної самосвідомості, визначаючи її як відносно стійку систему усвідомлюваних уявлень і оцінок реально існуючих етнодиференціюючих та етноінтегруючих компонентів життєдіяльності етносу. Наслідком формування даної системи є усвідомлення людиною себе як представника певної етнічної спільності[11]. Схожу думку має Г.С. Лозко, яка говорить про етнічну самосвідомість, як про сукупність знань і уявлень про культуру, традиції, ідеали, цінності свого етносу, а також усвідомлення себе членом етносу, і місця свого народу серед інших народів. Дослідниця зазначає, що важливу роль у формуванні даного феномену відіграє держава і щоб етнос не асимілювався, необхідно виробляти державницький підхід до проблем етносу, культури і етнічної освіти[6].

Науковці класифікують етнічну самосвідомість за рівнями розвитку: високий рівень – усвідомлена та чітко виражена самоідентифікація людини зі своїм етносом; середній рівень – певна ситуативна невизначеність індивіда у питанні прихильності до свого етносу; низький рівень – індіферентність як наслідок асиміляції з іншим етносом. Етнічна самосвідомість також може бути «змішаною» чи невизначеною, зокрема, коли індивід походить від різноетнічного шлюбу, а живе з батьками у третьому етнічному середовищі[2].

Етнічна самосвідомість - одна з найвагоміших ознак етнічної приналежності поряд зі знанням етнічної мови, фольклору, звичаїв, символіки, історії етносу, його літературних, мистецьких пам'яток тощо. На рівень розвитку етнічної самосвідомості школяра мають вплив багато чинників, які ми умовно можемо поділити на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх відносяться мовне та культурне середовище, соціальне оточення (сім'я, школа, церква), місце проживання, державно-політичні процеси, до внутрішніх відносяться психологічні особливості людини, індивідуальні особливості пізнавальних процесів, емоційної сфери, поведінкових реакцій, цінності та норми поведінки.

Виходячи із теоретичного аналізу джерел, ми маємо сміливість припустити, що різні рівні розвитку етнічної самосвідомості особистості школяра впливає на змістову складову створених ними художніх творів. Так, особи з низькою етнічною обізнаністю, майже або повністю асимільовані чужим (бажаним, популярним) етносом, виявляються не тільки байдужими, але часто й ворожими до свого етносу. В творчості це може мати вияв в «оспівуванні» не власних національних традицій, цінностей, ідеалів, а етнокультури іншої країни. Старшокласники з поміркованою етнічною свідомістю, в своїх художніх творах уже мають образи, які можна інтерпретувати як етнічні, однак активність у вияві своєї етнічної приналежності є ще достатньо низькою. Високий рівень етнічної/національної свідомості простежується у тих осіб, які беруть активну участь у діяльності своєї етнічної групи, в забезпеченні її політичних, економічних, соціальних та інших інтересів. Якщо аналізувати можливість репрезентації етнічної самосвідомості в літературній творчості школярів, то це можливо завдяки наповненості етнічними образами та етнічними настроями в художньому тексті, що в свою чергу матиме вплив на процеси державотворення.

В ході теоретичного аналізу проблеми нами було виявлено основні фактори, чинники та рівні розвитку етнічної самосвідомості та можливості її репрезентації у літературній творчості старшокласників. Зроблена нами

теоретична розвідка не є вичерпною, що створює перспективи до подальшого дослідження розвитку етнічної самосвідомості у творчо обдарованих школярів.

Список використаних джерел

1. Гречуха І.А. Дослідження розвитку літературних здібностей та обдарованості у ранньому юнацькому віці // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. Том 6: Психологія обдарованості. – Випуск 11. – Київ-Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2015.- С. 311-318.
2. Євтух В. Б. Етнічність: енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух; Нац. пед. унв імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с.
3. Кон И. С. Психология ранней юности: кн. для учителя / Игорь Семенович Кон. – М.: Просвещение, 1989. – 255 с.: ил. – (Психол. наука – школе).
4. Кривопишина О.А. Психофракціальна модель розвитку творчої особистості / О.А. Кривопишина // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2013. – №2. – С. 129-136.
5. Кульчицкая Е.И., Моляко В.А. Сирень одарённости в саду творчества / Елена Ипполитовна Кульчицкая, Валентин Алексеевич Моляко. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2008. – С.80-86, 277-280.
6. Лозко Г. Етнологія України: Філософськотеоретичний та етнорелігієзнавчий аспект: [навчальний посібник] / Г. Лозко. – К.: АртЕК, 2001. – 304 с.
7. Музика О.Л. Розвиток здібностей та обдарованості в процесі вікового розвитку особистості/ Олександр Леонідович Музика // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості та обдарованості. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. В.О.Моляко. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім.І.Франка, 2007. – Т.12, вип. 2. – С.142-148.
8. Психологічні закономірності реалізації конструктивних функцій етнокультури в інформаційному суспільстві: монографія / М. – Л.А. Чепа, М.І. Савіна, С.Є. Солодчук [та ін.]; за редакцією М.-Л.А. Чепи. – К., 2015. – 131 с.
9. Савицька О.В., Співак Л.М. Етнопсихологія: навчальний посібник [Текст] / О.В. Савицька, Л.М. Співак. – К.: Каравела, 20011. – 264 с.
10. Формування психолого-фізіологічної стійкості, профілактика стресів, розумових, емоційних та інших перевантажень обдарованих дітей і молоді, виховання у них патріотизму й громадської позиції у процесі навчання та виховання: навчальний посібник: навч. посіб. / за ред. академіка С. Д. Максименка, члена-кореспондента АПН України В. Ф. Москаленка / Міністерство охорони здоров'я України, Національний медичний університет ім. О. О. Богомольця, Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К.: Купріянова, 2004. – 192 с. – ISBN 966-8668-01-04.
11. Хотинець В.Ю. Этническое самосознание / В. Ю. Хотинець. – СПб.: Алетейя, 2000. – 240 с.
12. Чепелева Н.В. Розуміння та інтерпретація життєвого досвіду як чинник самопроектування особистості / Н.В. Чепелева // Наука і освіта. – 2014. – №9. – С. 22-26.
13. Ягункова В.П. Формирование компонентов литературных способностей у школьников V класса / В.П. Ягункова // Вопросы психологии способностей. Сборник статей / Под ред. В.А. Крутецкого. – М.: Педагогика, 1973. – С. 175-214.